

- 23 Kalfoss M.H., Low G. and Molzahn A.E. The suitability of the WHOQOL-BREF for Canadian and Norwegian older adults. *Eur J Ageing*, –2021, 5:77-89.
24. Min S.K., Lee C.I., Kim K.I., Suh S.Y. and Kim D.K. WHO Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Kore Versiyonunun Geliştirilmesi Kısaltılmış Versiyon (WHOQOL-BREF). *J Kore Nöropsikiyatri Assoc*, –2018, 39 (3): 571-579. (Scopus)
25. Colbourn T., Masache G. and Skordis-Worrall J. Development, reliability and validity of the Chichewa WHOQOL-BREF in adults in Lilongwe, Malawi. *Colbourn et al. BMC Research Notes*, –2012, 5:346.
26. Hanestad B.R., Rustoen T., Knudsen O.J., Lerdal A. ve Wahl A.K. Norveç genel nüfusu için WHOQOL-BREF anketinin psikometrik özellikleri. *J Nurs Ölçümü*, –2004, 12 (2): 147-59.
27. Jaracz K., Kalfoss M., Goma K. and Baczyk G. Quality of life in Polish respondents: psychometric properties of the Polish WHOQOL-Bref. *Scand J Caring Sci*, 20; 251–260.
28. Fleck M.P., Chachamovich S.L., Vieira G., Santos L. ve Pinzon V. (2000). “WHOQOL-bref” yaşam kalitesinin kısaltılmış aracının Portekizce versiyonunun uygulanması. *HalkSağlığı Dergisi*, 34:2.
29. Akinpelu A.O., Maruf F.A., Adegoke B.O. (2006). Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşam kalitesi ölçeğinin Yoruba çevirisinin geçerliliği – Güneybatı Nijerya'da inme mağdurları arasında kısıbçım. *Afrika Tıp ve Tıp Bilimleri Dergisi*, –2006, 35 (4): 417-424. (Scopus)
30. Krageloh C.U., Kersten P., Billington D.R., Hsu P.H., Shepherd D., Landon J. and Feng X.J. Validation of the WHOQOL-BREF quality of life questionnaire for general use in New Zealand: confirmatory factor analysis and Rasch analysis. *Qual Life Res*, –2013, 22:1451-1457.
31. Eser S., Saatlı G., Eser E., Baydır H., Fidaner C. Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü WHOQOL-OLD: Türkiye Alan Çalışması Türkçe Sürüm Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, –2010; 21 (1): 37-48.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2023.79.3.021>

З.А. Мовкебаева,¹ М.З. Увалиева^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
Алматы, Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ АДАМДАРДЫ ЖОО-ҒА ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕГІ НЕГІЗГІ ҚИЫНДЫҚТАР

Аңдатпа

Мақалада мүмкіндігі шектеулі студенттер жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарына түсу кезінде кездесетін проблемалар шеңбері анықталады. Авторлар мүмкіндігі шектеулі адамдарға қолжетімді және сапалы жоғары білім беру елімізде қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық дамудың жоғары деңгейімен шартталғанын және адамдардың осы санатын өзін-өзі кәсіби анықтау және өзін-өзі жүзеге асыру, әлеуметтік бейімделу және қоғамға интеграциялану құқығын қамтамасыз етудің мүмкін жолдарының бірі болып табылатынын дәлелдейді.

Мүмкіндігі шектеулі жандардың жоғары білім алу мүмкіндігін зерттеу және жоғары оқу орнына түсу кезінде мүмкіндігі шектеулі студенттердің нақты проблемаларын анықтау мақсатында авторлар педагогикалық университеттерде оқитын психофизикалық дамуы әртүрлі бұзылған студенттерге жүргізілген сауалнаманың сапалы талдауын қолданды. Нәтижесінде жоғары оқу орнының деңгейінде мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін жоғары білімнің қолжетімділігінің неғұрлым тән ерекшеліктері мен проблемалары айқындалды. Психофизикалық дамуы бұзылған студенттер ЖОО-ға кірудің физикалық қиындықтарымен ғана емес, сонымен қатар ЖОО-да жүзеге асырылатын дайындық бағыттары, мамандықтар

мен мамандандырулар туралы, кейіннен жұмысқа орналасу және мансаптық өсу мүмкіндіктері туралы және т. б. ақпараттандыруды қамтамасыз етудің төмен дәрежесімен байланысты елеулі кедергілерге тап болатыны анықталды. Болашақ талапкерлерді кедергісіз жүріп-тұру үшін ЖОО-ның барлық корпуслары мен жатақханаларының физикалық қолжетімділік дәрежесі туралы, Мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттерді ЖОО-да оқу кезінде қолдаудың әлеуметтік жеңілдіктері мен түрлері туралы жеткіліксіз хабардар ету тағы бір қиындық болып табылады.

Түйін сөздер: мүмкіндігі шектеулі адамдар, жоғары білім, инклюзивті білім, кәсіби бағдар.

Мовкебаева З.А.¹, Увалиева М.З.^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абай,
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ТРУДНОСТИ ПРИ ПОСТУПЛЕНИИ В ВУЗЫ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Аннотация

В статье определяется круг проблем, с которыми сталкиваются студенты с ограниченными возможностями при поступлении в организации высшего и послевузовского образования. Авторами убедительно доказывается, что предоставление доступного и качественного высшего образования лицам с ограниченными возможностями обусловлено сложившимся в стране высоким уровнем социально-экономического и общественного развития и является одним из возможных путей обеспечения данной категории лиц их права на профессиональное самоопределение и самореализацию, социальную адаптацию и интеграцию в общество.

С целью исследования возможности получения высшего образования людьми с ограниченными возможностями и выявления реальных проблем студентов с ограниченными возможностями при поступлении в вуз, авторами был применен качественный анализ опроса, который был проведен со студентами с различными нарушениями психофизического развития, обучающихся в педагогических университетах. В результате были определены наиболее характерные особенности и проблемы доступности высшего образования для студентов с ограниченными возможностями на уровне самого вуза. Было обнаружено, что студенты с нарушениями психофизического развития сталкиваются не только с физическими трудностями доступа в вузы, но и встречают серьезные барьеры, связанные с низкой степенью обеспечения информированности о реализуемых в вузе направлениях подготовки, специальностях и специализациях, о возможностях последующего трудоустройства и карьерного роста и др. Еще одним затруднением является недостаточное информирование будущих абитуриентов о степени физической доступности всех корпусов и общежитий вуза для беспрепятственного передвижения, о социальных льготах и видах поддержки студентов с ограниченными возможностями и инвалидностью во время их обучения в вузе.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, высшее образование, инклюзивное образование, профессиональная ориентация.

Movkebaeva Z.¹, Uvaliyeva M.^{1*}
Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE MAIN DIFFICULTIES IN ENTERING UNIVERSITIES FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

Abstract

The article defines the range of problems faced by students with disabilities when entering organizations of higher and postgraduate education. The authors convincingly prove that the provision of affordable and high-quality higher education to persons with disabilities is due to the high level of socio-economic and social development that has developed in the country and is one of the possible ways to ensure this category of persons their right to professional self-determination and self-realization, social adaptation and integration into society.

In order to study the possibility of obtaining higher education by people with disabilities and to identify the real problems of students with disabilities when entering a university, the authors applied a qualitative analysis of a survey that was conducted with students with various disorders of psychophysical development studying at pedagogical universities. As a result, the most characteristic features and problems of accessibility of higher education for students with disabilities at the university level were identified. It was found that students with impaired psychophysical development face not only physical difficulties in accessing universities, but also face serious barriers associated with a low degree of awareness of the areas of training implemented at the university, specialties and specializations, opportunities for subsequent employment and career growth, etc. Another difficulty is the insufficient information of future applicants about the degree of physical accessibility of all buildings and dormitories of the university for unhindered movement, about social benefits and types of support for students with disabilities and disabilities during their studies at the university.

Keywords: persons with disabilities, higher education, inclusive education, professional orientation.

Негізгі ережелер. Бүгінгі таңда білім беру процесін жүзеге асыру үшін мүмкіндігі шектеулі адамдар бірқатар мәселелерге тап болады:

- ішкі және сыртқы факторларға, оның физикалық мүмкіндіктері мен тілектеріне байланысты еңбекке қабілеттілігін анықтау;
- үздіксіз оқу процесін құру, қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау;
- мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін еңбек нарығының талаптарын білу;
- отбасында, азаматтық және әлеуметтік салаларда (дәрігерлер, педагогтар, кадр бөлімдерінің қызметшілері және т. б.) мүмкіндігі шектеулі адамдардың проблемаларын және қарым-қатынас этикасын түсіну мәдениетін қалыптастыру;
- проблемасыз қозғалу және әлеуметтік интеграцияны арттыру, бос уақытты ұйымдастыру және жалпы мәдени деңгейді арттыру мақсатында пандустарды, лифттерді және т.б. қоса алғанда, кедергісіз орта құру.

Мүмкіндігі шектеулі жандарға білім беру – бұл қоғаммен тең мүмкіндіктер құруды шешетін шаралар кешені.

Деректер теориялық талдау және жалпылау, сауалнама, бағалау және сипаттау және талдаудың әртүрлі түрлері сияқты әдістерді қолдану арқылы жиналды.

Зерттеу келесі нәтижелер мен қорытындыларды анықтады:

- мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жоғары білімнің қолжетімділігі өзекті мәселе болып табылады. Көптеген студенттер университетке түсу кезінде әртүрлі қиындықтарға тап болады.
- мүмкіндігі шектеулі адамдардың негізгі қиындықтарына қолжетімділік пен жеңілдіктер туралы ақпараттың болмауы, университеттердің ресми сайттарындағы ақпаратқа қолжетімділіктің шектелуі және қабылдау комиссиясына құжаттарды тапсырудағы қиындықтар жатады.

– Студенттердің осы санаты үшін ақпараттық қол жетімділік шектеулі болып шықты және университеттердің ақпараттық қолдауын жақсарту қажет.

– Жағдайды жақсартуға арналған ұсыныстарға университеттердің ресми веб-сайттарында мүгедектерді оқытудың мүмкіндіктері мен шарттары туралы қол жетімді ақпарат, құжаттарды тапсыру процедурасын жеңілдету және қабылдау комиссияларының қызметкерлерін мүмкіндігі шектеулі адамдарға неғұрлым сауатты қызмет көрсетуге үйрету кіреді.

Осылайша, зерттеу мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жоғары білімнің қолжетімділігін жақсартудың маңыздылығын және оларға жоғары оқу орындарына сәтті түсу және оқу үшін ақпараттық және ұйымдастырушылық қолдау көрсету қажеттілігін көрсетеді.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Жоғары білім беру саласындағы қазіргі заманғы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі, оның қолжетімділігін арттыру және қоғамның осал санаттары, оның ішінде мүмкіндіктері шектеулі адамдар үшін жоғары сапаны қамтамасыз ету болып табылады. Осыған байланысты, соңғы жылдары Қазақстанда инклюзивті білім беру белсенді дамып келеді. Инклюзивтілік мүмкіндігі шектеулі адамдарға білім берудің барлық деңгейлерінде жоғары сапалы білім алу үшін тең мүмкіндіктер беруді көздейді және Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдамада алға қойылған алты қағидаттың бірі болып табылады [1]. Инклюзивтілік мүмкіндігі шектеулі көптеген балалар мен жасөспірімдерге сапалы орта, кәсіптік және жоғары білім алуға мүмкіндік береді, сондай-ақ қоғамдағы өзара сенімділік, толеранттылық және кез келген әртүрлілікті қабылдау деңгейін арттырады, "болашақта сенімділік пен қауіпсіздік сезімін береді". [2]

Бұл тұрғыда мүгедек адамдардың әлеуметтік мәртебесін арттырудың және олардың еңбек нарығындағы сұраныс деңгейін арттырудың белгілі бір дәрежеде тиімді тетіктерінің бірі болып саналатын жоғары білім алуды дамытуда әртүрлі проблемалары бар адамдарға мүмкіндік беру ерекше маңызды болып табылады. Бұл фактіні іске асыру мүмкіндігі шектеулі студенттерді оқыту үшін тең жағдайлар мен кедергісіз қолжетімділік жасау бойынша жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында елеулі өзгерістерге әкелді. Мұндай трансформацияға ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бұрын қолданыста болған мемлекеттік бағдарламасының бағыттылығы ықпал етті, оған сәйкес инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған жоғары оқу орындарының үлесі 2025 жылға қарай 70% - ға жетеді (2020 жылы ол тек 15% - ға құрады). [3] бұл ретте жоғары білім берудегі мүгедектігі бар студенттерге қатысты басты міндет – жоғары оқу орындарындағы мамандардың кәсіби даярлығының деңгейі мен мазмұнын төмендетпей, "даму мүмкіндігі шектеулі азаматтарға білім алу, дамудың бұзылуын түзету және әлеуметтік бейімделу үшін арнайы жағдайлар жасауды" қамтамасыз ету болып қала береді [4].

Мүмкіндігі шектеулі студенттерді оқыту үшін Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында арнайы жағдайлар жасау, олардың біршама ұлғаюына ықпал етеді. Мәселен, егер 2017 жылы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының деректері бойынша Қазақстанның 39 университетінде 338 мүгедек студент оқыса, оның ішінде 192 – классикалық университеттерде, 85– техникалық, 47 – педагогикалық, 14 – экономикалық жоғары оқу орындарында оқыған [5], 2021 жылы "78 қазақстандық университетте жоғары оқу орындарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер контингенті 1588 адамды құрады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ҰБТ тапсыру кезінде қолайлы жағдайлар жасалады, бұл мүгедектігі бар 497 азаматқа білім беру гранттарын беру бойынша конкурстан сәтті өтуге мүмкіндік берді". [6] Әрине, бұл фактіні оң тенденция ретінде бағалауға болады, дегенмен ол әлі де еуропалық деңгейден алыс, мұнда мүгедектігі бар студенттердің үлесі шамамен 5% жетеді (Moore & Kearsley, 2011) [7].

Жоғары оқу орындарында мүмкіндігі шектеулі және мүгедектігі бар білім алушылар санын одан әрі ұлғайту оларда барлық қажетті жағдайлар жасалған кезде ғана мүмкін болады, яғни кадрлық, психологиялық-педагогикалық, материалдық-техникалық және т. б. оқытушыларды арнайы даярлау қажеттілігін белгілі бір кәсіби талаптарды негіздейтін зерттеушілер

М.А. Дьячкова, А.А. Қабдырова және т. б., мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдармен жұмыс істейтін оқытушылармен куәландырады [8,9].

Ресейлік және қазақстандық зерттеушілер (Е. А. Мартынова, Д.Ф. Романенкова, Е.Ярская-Смирнова, Д. с. Хамитова, А. Е. Ахметова және т. б.) [10,11] бұл авторлар мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдар үшін жоғары білімнің қолжетімділігі жоғары оқу орындарында осы санаттағы студенттерді оқыту мен тәрбиелеу процесін нормативтік-құқықтық және заңнамалық қамтамасыз етуге байланысты екенін дәлелдеді, онда оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі мәселелері, қолдаудың әртүрлі нысандары, сабаққа қатысудың жеке кестесі, аралық және қорытынды бақылауды тапсыру шарттары және тағы басқалар болуы тиіс. Сондай-ақ жоғары оқу орындарында кедергісіз орта (пандустар, көтергіштер, лифттер, тактильді плиткалар, тұтқалар және т. б.) құру, арнайы жиһазбен, дыбысты күшейтетін және тифло жабдықтарымен материалдық-техникалық қамтамасыз ету және т. б. маңызды шарт болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттерді оқыту процесінің арнайы жағдайларымен қамтамасыз ету, өз кезегінде, ресейлік зерттеушілер Е.А. Мартынова мен Д.Ф. Романенкованың пікірінше, университеттің өзі, облыс (аймақ) деңгейінде, мемлекеттік (ұлттық) және әлемдік (жаһандық) деңгейде сараланатын жоғары білімнің қолжетімділігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. [12] қол жетімділік деңгейіне байланысты мүгедектігі бар Студенттер үшін мүмкін проблемалар да ерекшеленеді. Мәселен, бірінші деңгейде, яғни ЖОО-ның өзі деңгейінде қолжетімділік мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттерді тартуға деген саясаты мен қызығушылығына, оның халықтың осал топтарына назар аудару дәрежесіне және әлеуметтік мәселелерді қамтамасыз ету деңгейіне байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Бұл деңгейде мүдделі тұлғалардың қолжетімді (есту, тактильді, көрнекі және т. б.) нысанда ЖОО-да іске асырылатын дайындық бағыттары, мамандықтар мен мамандандырулар туралы, кейіннен жұмысқа орналасу және мансаптық өсу мүмкіндіктері туралы және т. б. ақпараттандырылуын қамтамасыз ету дәрежесі де маңызды болып табылады. мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттердің ЖОО-да оқуы кезінде олардың әлеуметтік жеңілдіктері мен қолдауы туралы айтылады.

Қолжетімділіктің екінші деңгейінде – облыстық немесе өңірлік, мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдар үшін өздері тұратын жерде, өздері таңдаған және қажет ететін кәсіп пен мамандықты оқып, алу мүмкіндігін қамтамасыз етудің маңызы зор [13]. Бұл деңгейде, мұндай мүмкіндік болмаған жағдайда, бірінші деңгейге қарағанда, көшуге, отбасынан және жақын адамдарынан бөлінуге, автономия мен Тәуелсіздіктің күрт өсуіне байланысты проблемалар туындайды.

Үшінші, мемлекеттік деңгейде қолжетімділік мүмкіндігі шектеулі және мүгедектігі бар әрбір адамның деңгейден деңгейге, мысалы, мектеп деңгейінен (мектептердің түрі мен түріне қарамастан) жоғары оқу орнының деңгейіне дәйекті және кедергісіз өту мүмкіндігін қамтамасыз етуді көздейді. Бұл деңгейде жалпы білім беретін және арнайы мектептер бағдарламаларының белгілі бір уақытша және мазмұнды айырмашылықтарына бейімделген оқулықтар мен оқу жоспарлары, оқу мазмұнын және т. б. стандарттау түрінде шешуді талап ететін белгілі бір проблемалар туындайды.

Төртінші, әлемдік деңгейде қолжетімділік мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдарға әлемнің кез келген университетінде көшуге, оқуға және оқуға мүмкіндік беруді көздейді [14]. Бұл деңгейде ағылшын, неміс немесе басқа тілдерді еркін меңгеру талаптарына, әлемдік және қазақстандық жетекші жалпы білім беретін және одан да көп арнайы мектептер бағдарламаларының айтарлықтай алшақтығына, қазақстандық білім беру жүйесінің әлемдік білім беру жүйесіне жеткіліксіз интеграциялануына және т. б. байланысты елеулі проблемалар туындайды. Сондай-ақ, оқуға және тәуелсіз өмір сүруге және олар үшін жауап беруге байланысты талапкердің белгілі бір жеке қасиеттерінің болуы маңызды. Бұл деңгейде "жоғары білім туралы қорытынды құжаттарды әмбебаптандыру" маңызды болып табылады [15].

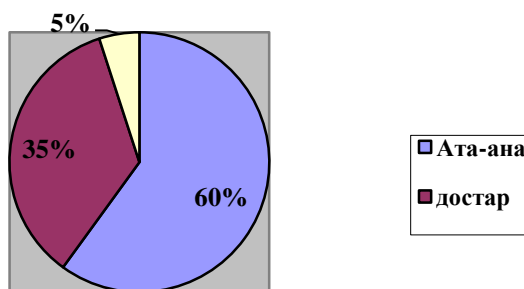
Зерттеуші Н.А. Коростелеваның пікірінше, жоғары білімге қолжетімділіктің төрт деңгейінің әрқайсысында аталған проблемалардың туындауы әртүрлі себептерге байланысты болуы мүмкін: жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы мемлекеттік басқарудың жеткіліксіз үйлестірілген қызметі, жоғары оқу орындары басшылығының қызығушылығы мен қаржы қаражатының жеткіліксіздігі, негізінен мүмкіндігі шектеулі студенттердің ерекше білім беру қажеттіліктерін қамтамасыз етуге қамқоршылық, қайырымдылық және мүгедектік сипаты [16].

Соңғы жылдары жағдайды жақсарту және жоғарыда аталған проблемаларды азайту үрдісі байқалады, мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдарды жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру процесіне біріктіру қажеттілігі туралы хабардар болу артып келеді. Алайда, осы уақытқа дейін осы санаттағы адамдар үшін жоғары білімнің қолжетімділігі жайлы, Оқыту үшін арнайы жағдайлар жасауға кешенді және тұтас көзқарастың болмауымен қиындайды. Мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдардың жоғары кәсіптік білім алуға деген қызығушылығын жандандыру жоғары білімнің қолжетімділігін арттыру үшін жоғары оқу орындарында қажетті жағдайларды қамтамасыз ету жөніндегі мәселені тезірек және тиімді шешу мәселелерін өткір қойып отыр.

Зерттеу материалдары және әдістері. Мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдар үшін жоғары білімнің қолжетімділігін анықтау және жоғары оқу орнына түсу кезінде кездескен қиындықтарды талдау мақсатында біз мүгедек студенттермен сауалнама жүргіздік. Арнайы ұйымдастырылған сауалнамаға Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде және Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде оқитын мүгедектігі расталған 22 студент қатысты. Әңгімелесу үшін бірінші, ЖОО деңгейіндегі кедергілерді анықтау үшін Алматы қаласында тұратын оқушылар ғана іріктелді. Мақаланы жазу кезінде әдістер қолданылды: теориялық талдау және жалпылау; сауалнама, бағалау, сипаттама талдаудың әртүрлі түрлері.

Зерттеу нәтижелері және талқылануы. Сауалнама жүргізу үшін сұхбат сұрақтарының нұсқаулығы ол бірқатар блоктардан тұрады.

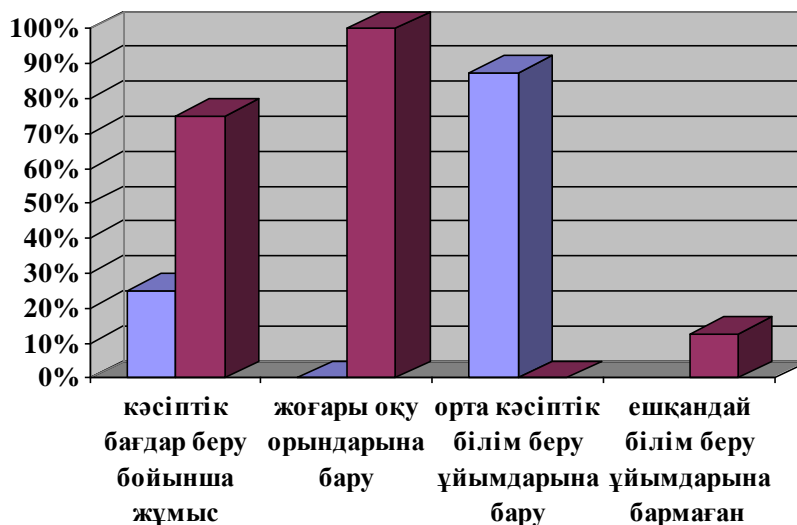
Бірінші блокта «мотивациялық» сұрақ қойылды: «Кім жоғары білім алуға кеңес берді?» Бұл сұраққа жауаптардың нәтижелері 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1- Бірінші блок «мотивациялық» сұрақтың нәтижесі

Мектептерде мүмкіндігі шектеулі жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру және жоғары оқу орнына түсу мүмкіндігі туралы әңгімелесу фактісін анықтау үшін сауалнама жүргізіліп, олардың ішінде қатысқандардың тек 25%-ы Мамандық таңдау тақырыбында әңгімелер жүргізілгені туралы жауап бергенін және сұралғандардың едәуір көп бөлігі (75%) осы мәселе бойынша теріс жауап бергенін көрсетті. «Сіз Ашық есік күндеріне немесе университет ұйымдастырған басқа іс-шараларға қатыстыңыз ба?» Респонденттердің 87,5% -

ы экскурсия түрінде орта кәсіптік білім беру ұйымдарына (колледждерге) барғанын және 12,5% - ы ешқандай білім беру ұйымдарына бармағанын айтты. Осы сұраққа жауап-тардың нәтижелері 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2 - мүмкіндігі шектеулі жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру және жоғары оқу орнына түсу мүмкіндігі туралы әңгімелесу

Сауалнаманың екінші блогында талапкерлердің ЖОО және мамандық туралы ақпараттылығын анықтауды көздейтін сұрақтар таңдалды. Сонымен, «Сіз бұл университет туралы қайдан білдіңіз?» Сауалнамаға қатысқандардың 98% - ы университеттің ресми сайттарынан қажетті ақпаратты өз бетінше іздегендерін айтты. Нақтылау сұрағына «Сіз сайттан қандай ақпарат іздедіңіз?» мысалы, респондент А. оны құжаттаманы тапсыру мерзімі мен тапсырылатын құжаттарға қойылатын талаптар туралы сұрақ қызықтырды деп жауап берді. Респондент Д. сол сұраққа ол университеттегі ортаның қол жетімділігі туралы ақпарат іздегенін айтты, бірақ ол мұндай ақпаратты сайттан таппағанын атап өтті. Сонымен қатар, кейбір сауалнамаға қатысқандар мүгедектігі бар адамдарға түсу кезінде ЖОО беретін жеңілдіктер немесе жеңілдіктер туралы ақпарат іздегендерін, алайда олар бұл ақпаратты таба алмағанын атап өтті. Сауалнамаға қатысқандардың 2% - ы университет туралы сол жерде оқыған таныстарынан білгендерін және олар қосымша ақпарат іздемегендерін, бірақ бірден құжаттарды тапсыруға барғанын айтты.

Қабылдау кезінде мүмкін болатын кедергілер туралы тақырыптағы үшінші блокта респонденттерге университеттің қабылдау комиссиясына құжаттарды тапсыру кезінде қиындықтардың болуы туралы сұрақ қойылды. Осы сұраққа жауаптарды талдау кезінде сұралғандардың 91% - ы үшін қабылдау кезінде көптеген құжаттарды жинау және тапсыру қажеттілігі кезінде қиындықтар тудырғаны анықталды: куәландырылған құжаттар мен олардың көшірмелері, сондай-ақ өте көп жүгіру және үлкен кезектерге тұру біршама кедергілер тудыратынын көреміз. Сұраққа жауап бере отырып: «Сізге қабылдау комиссиясының техникалық хатшысы тарапынан арнайы көмек көрсетілді ме?», Сауалнамаға қатысқандардың 89% - ы ерекше көмек сезінбегендерін айтты, ал қалған 11% - ы техникалық хатшының қайырымдылығын көрсетті, ол өте мейірімді және кейбір құжаттарды толтыруға көмектесті деді. Сұраққа жауап беру кезінде: «Техникалық хатшы сізге ЖОО-да мүгедектердің кәсіптік білім алуы үшін арнайы жағдайлар жасалатыны жайлы, ықтимал жеңілдіктер туралы ақпарат берді ме және т. б.?», Сауалнамаға қатысқандардың 89% - ы мұндай ақпаратты алмағанын, ал 11% - ы өздері сұрамағанын айтты.

Сауалнама барысында респонденттерде мүгедектігі бар адамдарға құжаттарды тапсыру, тестілеу, арнайы және шығармашылық емтихандар және т. б. кезінде ЖОО тарапынан ұсынылатын ілесіп жүрушінің (көмекшінің) көмегіне құқықты кепілдік қамтамасыз ету берілгені анықталды. оларды ата-аналары мен жақын адамдары ертіп жүрді.

Осылайша, мүгедектігі бар студенттердің сауалнамасының нәтижелері ЖОО-ға түсу процесіне кедергі келтіретін немесе қиындататын елеулі қиындықтар мен кедергілердің бар екендігін көрсетеді, бұл олардың жоғары білім алуға дайындық кезінде көмек көрсету және ЖОО-ға түсу кезінде көмек көрсету деңгейі айтарлықтай төмен немесе мүлдем көрсетілмейтіндігімен күрделене түседі. Жоғарыда айтылғандардан атап өтуге болады, арнайы мектептерде жүргізілетін кәсіптік бағдар беру жұмысы білім алушыларды жоғары білімге қарағанда орта арнаулы білім алуға даярлауға көбірек бағдарланған. Бұл белгілі бір дәрежеде мүгедек адамдарға Қазақстан Республикасының кез келген азаматымен қатар жоғары, яғни жоғары білім алу мүмкіндігін шектейді. Мүмкіндігі шектеулі және мүгедектігі бар талапкерлерге жоғары оқу орындарының ресми сайттарында оларға қолжетімді нысанда ЖОО, мамандықтар және осы ЖОО-да мүгедектігі бар адамдар үшін құрылған жағдайлар туралы ақпарат толық көлемде қамтамасыз етілмеген.

Мүгедектігі бар және мүмкіндігі шектеулі талапкерлерді және олардың ата-аналарын жоғары білім алу мүмкіндіктері туралы хабардар етуді жақсарту және ЖОО-ға түсу кезінде олардың жеңілдіктер мен арнайы шарттарға құқықтары туралы түсіндіру мақсатында, біздің ойымызша, әртүрлі бұзушылықтары бар (атап айтқанда, көру қабілеті) адамдар үшін қолжетімді нысанда білім беру ұйымдарының ресми сайттарында толық ақпаратты орналас-тыру қажет. Бұл ретте ақпараттың дұрыстығы мен қазіргі заманға сай болуын қадағалау керек, ол толық болуы және мүгедектер мен мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін білімнің қолжетімділігінің барлық аспектілеріне (сәулеттік қолжетімділік; ЖОО-да жасалған арнайы білім беру жағдайлары; мүгедектермен және мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс істеуге дайындалған ЖОО қызметкерлерінің болуы және т.б.) қатысты болуы тиіс. Бұл ақпаратта жеңілдетілген білім беру мүмкіндіктері, Стипендиялар, жатақханадағы жабдықтар мен арнайы орындар туралы ақпарат және т. б. болуы керек. Сондай-ақ, жоғары білім беру ұйымдарына түсу кезінде осы санаттағы адамдар үшін құжаттарды тапсыру рәсімін жеңілдету қажет.

Білім беру ұйымдарында кемтар адамдарға неғұрлым құзыретті және тиісінше қызмет көрсету мақсатында, сондай-ақ оларға кепілдік берілген құқықтардың барлық көлемін қамтамасыз ету бойынша қабылдау комиссияларының қызметкерлеріне кәсіби нұсқама жүргізу қажет (оларға құжаттарды толтыру үшін неғұрлым ұзақ уақыт беру, ілесіп жүрушіні қажетінше ұсыну, қабылдау комиссиясында құжаттарды қабылдау кезінде неғұрлым қолайлы жағдайлар жасау және т. б.).

Қорытынды. Талапкерлер мен олардың ата-аналарының инклюзивті білім туралы хабардар болуын арттыру жөніндегі іс-шараларды іске асырумен байланысты, мүгедек адамдардың жоғары білім алу мүмкіндігі туралы елдің мемлекеттік білім беру саясатының басымдықтарының бірі ретінде белсенді ұсынумен байланысты ЖОО-ға түсетін мүгедектер санының өсуінің байқалған тұрақты үрдісі ЖОО-ға мүгедектерді қабылдау мәселелерін ойластырылған және нақты нормативтік реттеу проблемасын өзектендірді. Демек, мүмкіндігі шектеулі және мүгедек студенттерді арнайы жағдайлармен, тең құқықтармен қамтамасыз ету және жоғары білім алуға тең мүмкіндіктер жасау қажеттілігі туралы айтуға болады.

Қабылдау комиссиясының жағдайында мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдарға ЖОО-ға түсу, дайындық бағытын таңдау, болашақ кәсіптік траекторияны анықтау мәселе-лері бойынша консультациялық көмек көрсету мақсатында барлық жоғары білім беру ұйымдарына:

–жарлық қабылдау комиссиясының мүгедек талапкерлермен және олардың қамқоршы-ларымен өзара іс-қимылға жауапты арнайы қызметкерін бөлсін. Сонымен қатар, ұсынылған

қызметкер туралы ақпарат, оның байланыс деректері институттың ресми веб-сайтында мүгедектігі бар адамдар үшін қолжетімді форматта орналастырылсын;

– алдағы мамандықты таңдау мәселесі бойынша мүгедектігі бар талапкерлерге консультациялық қолдау көрсететін, одан әрі жұмысқа орналасу ықтималдығын түсіндіретін кәсіби бағдарламашы қабылдау комиссиясының құрамына енгізілсін,

– білім беру бағдарламасын зерттеу ерекшеліктерін ашу және т. б.;

– мүгедек талапкерлер мен олардың қамқоршыларына еріп жүретін ЖОО студенттері арасынан еріктілерді белсенді тарту. Тиісінше, осы еріктілерді мүмкіндігі шектеулі адамдармен жұмыс істеуге алдын-ала арнайы даярлау қажет;

– университетте мүмкіндігі шектеулі тұлғалармен жұмыс бойынша "жедел желі" жұмысын ұйымдастыру, бұл ретте "жедел желі" жұмысы туралы ақпаратты ЖОО-ның ресми веб-сайтында орналастыру;

– институт веб-сайтының 1-бетінде мүмкіндігі шектеулі жандар үшін ортаның қолжетімділігін сипаттауға, түсу тестілерін немесе емтихандарын өткізу ерекшеліктерін және мүгедек талапкерлер мен олардың қамқоршыларын хабардар ету үшін қажетті басқа да ақпаратты сипаттауға байланысты ақпараты бар қойындыларды орналастыру.

Аталған іс-шараларды іске асыру, біздің ойымызша, БҰҰ Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының 24-бабын іске асыруға ықпал ете отырып, мүмкіндіктері шектеулі және мүгедектігі бар талапкерлердің едәуір көп санын тартуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама. Қазақстан Республикасы Президентінің 17.01.2014 ж. Жарлығы

2. Мовкебаева З.А. Организация образовательного процесса в университете для лиц особыми образовательными потребностями (articlekz.com)

3. Государственная Программа развития образования РК на 2020–2025 гг. – Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988.

4. Закон РК «Об образовании» от 07.2007.

5. Organisation for Economic Cooperation and Development. Higher education in Kazakhstan. Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing.- Paris .- 2017.

6. https://www.aesa.kz/about_the_university/news/1375/

7. Moore M.G., & Kearsley G. Distance education: A systems view of online learning. Cengage Learning.- 2011].

8. Дьячкова М.А. Профессиональные требования к педагогу, работающему с детьми с ограниченными возможностями здоровья // Культура инклюзии: проблемы, условия, факторы реализации: Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Екатеринбург, 25–26.01.2016 г. / Отв. ред. Н. Г. Куприна. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т; Екатеринбургская академия современного искусства; МАУК ДО ЕДШИ № 4 «АртСозвездие», 2016. - 220 с.

9. Кабдырова А.А. Готовность преподавателей вузов к обучению студентов с инвалидностью. / Диссертация на соискание научной степени доктора философии (PhD). - Алматы, 31 мая 2021 - 196 с.

10. Хамитова Д.С. Педагогические условия организации дистанционного обучения студентов с инвалидностью в вузе. / Диссертация на соискание научной степени доктора философии (PhD). - Алматы, 31 мая 2021 - 187 с.

11. Мовкебаева З.А., Ахметова А.Е. Создание условий для обучения студентов с инвалидностью в казахстанских вузах // Вестник КазНПУ имени Абая. Сер. Педагогические науки. -№4 (72). - 2021. - С. 60-69.

12. Мартынова Е.А., Романенкова Д.Ф. Требования к специальным условиям обеспечения инклюзивного образования инвалидов в организациях профессионального образования / Е.А. Мартынова, Д.Ф. Романенко //Историческая и социально-образовательная мысль, 2013 – №4(20). – С. 98-102.

13. Мартынова Е.А. Социальные и педагогические основы построения и функционирования системы доступности высшего образования для лиц с ограниченными физическими возможностями // Челябин. гос.ун-т. Челябинск, 2002. – 383 с.

14. Мартынова Е.А., Коростелева Н.А. Социально-педагогические подходы к инклюзивному обучению инвалидов в вузе // *Инновационные процессы в системе непрерывного образования: теория и практика: Материалы Всеросс. заочной науч.-практ. конференции (г. Челябинск, 30 апреля 2013).* – ЧелГУ, 2013. – С. 61-64.

15. Коренева В.О., Чернышева Н.С., Акимова О.И. Доступность высшего образования для лиц с ограниченными возможностями здоровья и инвалидов в рамках инклюзии // *Научно-методический электронный журнал «Концепт».* – 2016. – Т. 50. – С. 45–51. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/76654.htm>.

16. Коростелева Н.А., Мартынова Е.А. Актуальность внедрения технологии интегрированного (инклюзивного) обучения в высшие учебные заведения Республики Казахстан // *Педагогическое мастерство. Материалы 2 Межд. Науч. Конф.* – Москва, 2012. –С. 207–210.

References:

1. Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіруі жөніндегі тәжірибедің. Қазақстан Республикасы Президентінің 17.01.2014 ж. Жарлығы

2. Movkebaeva Z.A. Organizaciya obrazovatel'nogo processa v universitete dlya lic osobimi obrazovatel'nimi potrebnostryami _articlekz.com

3. Gosudarstvennaya Programma razvitiya obrazovaniya RK na 2020–2025 gg. – Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988.

4. Zakon RK «Ob obrazovanii» ot 07.2007.

5. Organisation for Economic Cooperation and Development. Higher education in Kazakhstan. Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing.- Paris .- 2017.

6. https://www.aesa.kz/about_the_university/news/1375/

7. Moore M.G., & Kearsley G. Distance education: A systems view of online learning. Cengage Learning.- 2011].

8. Dyachkova M.A. Professionalnie trebovaniya k pedagogu_ rabotayuschemu s detmi s ogranichennimi vozmojnostyami zdorovya // *Kultura inklyuzii_ problemi_ usloviya_ faktori realizacii_ Materiali Vserossiiskoi nauchno_praктической konferencii_ Ekaterinburg_ 25–26.01.2016 g. / Otv. red. N. G. Kuprina. Ekaterinburgskaya akademiya sovremennogo iskusstva 2016. - 220 s.*

9. Kabdirova A.A. Gotovnost prepodavatelei vuzov k obucheniyu studentov s invalidnostyuu. / *Dissertaciya na soiskanie nauchnoi stepeni doktora filosofii _PhD., _ Almati_ 31 maya 2021 _196 s.*

10. Hamitova D.S. Pedagogicheskie usloviya organizacii distancionnogo obucheniya studentov s invalidnostyuu v vuzе. / *Dissertaciya na soiskanie nauchnoi stepeni doktora filosofii _PhD., _ Almati_ 31 maya 2021 _187s.*

11. Movkebaeva Z.A., Ahmetova A.E. Sozdanie uslovii dlya obucheniya studentov s invalidnostyuu v kazahstanskix vuzax // *Vestnik KazNPU imeni Abaya. Ser. Pedagogicheskie nauki. №4 72., _ 2021. S. 60_69.*

12. Martinova E.A., Romanenkova D.F. Trebovaniya k specialnim usloviyam obespecheniya inklyuzivnogo obrazovaniya invalidov v organizacijah professionalnogo obrazovaniya / E.A. Martinova_ D.F. Romanenko // *Istoricheskaya i socialno_obrazovatel'naya misl_ 2013 – №4 20., – С. 98_102.*

13. Martinova E.A. Socialnie i pedagogicheskie osnovi postroeniya i funkcionirovaniya sistemi dostupnosti visshego obrazovaniya dlya lic s ogranichennimi fizicheskimi vozmojnostyami // *Chelyab. gos.un_t. Chelyabinsk_ 2002. – 383 s.*

14. Martinova E.A., Korosteleva N.A. Socialno_pedagogicheskie podhodi k inklyuzivnomu obucheniyu invalidov v vuzе // *Innovacionnie processi v sisteme neprerivnogo obrazovaniya_ teoriya i praktika_ Materiali Vseross. zaochnoi nauch. _prakt. konferencii _g.Chelyabinsk_ 30 aprelya 2013., – ChelGU_ 2013. –S. 61_64.*

15. Koreneva V.O., Chernisheva N.S., Akimova O.I. Dostupnost visshego obrazovaniya dlya lic s ogranichennimi vozmojnostyami zdorovya i invalidov v ramkah inklyuzii // *Nauchno_metodicheskii elektronniy jurnal «Koncept».* – 2016. – Т. 50. – С. 45–51. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/76654.htm>.

16. Korosteleva N.A., Martinova E.A. Aktualnost vnedreniya tehnologii integrirovannogo _inklyuzivnogo, obucheniya v visshie uchebnie zavedeniya Respubliki Kazahstan // *Pedagogicheskoe masterstvo. Materiali 2 Mejd. Nauch. Konf. – Moskva_ 2012. –S. 207–210.*